

A decorative border in a dark, ornate, gothic style surrounds the text. It features intricate scrollwork and floral motifs at the corners and along the edges.

Palestina

Maantiede

Sartane.

A small, horizontal decorative flourish consisting of a central line with three small circles or dots in the middle.

Palestinian Maantiede

Karttane.

Beskowin Matkakertomusta y. m. seuraten

kirjoittanut

Wilh. Carlsson.

Turussa,

J. W. Lilljan kirjapainossa, 1862.

J. W. Lillja ja Rump. Pustannuksella.

Imprimatur. C. R. Lindberg.

Alkulause.

Kun ei tiedostani vielä Suomen kielessä ole oikeeta järjestettyä Maantiedettä Pyhästä maasta, eikä muutakaan kertomusta siitä, paitsi Bäcklerin "Wapahitajamme Synthemämaata rajamainensa" paikkapaikoin kuwaiten kertowan kirjan suomennus (painettu w. 1857 Helsingissä), joka tosin on sangen tieto-rikas ja hyödyllinen kirja, mutta josta lufia ei saa yhtä-yleistä katsantoa Palestinaasta, ryhdyin tän lyhykäisen Maantieteen kirjoittamiseen.

Kirjoittaisfani olen wiljellyt jo nimi-lehdellä mainittua Pastorin Apulaisen Stockholmisfa, **G. C. Beskowin** arwofasta ja hauskaa Matka-kertomusta "Reseminnen från Egypten, Sinai och Palestina 1859—1860"; **Palmbadin** "Palæstina, Geographi och Topographi"; "Palæstina eller Det Heliga Landet &c. af P. Westin" (joka enimmiten on lyhyt ote edellisestä) ja **Alex. Ruttnerin** "Geografie von Palästina nebst ausführlicher Beschreibung der heiligen Stätten. Pest 1861", jonka viime-mainitun kaawasseni otin ja josta ensimmäiset lehdet suomensin. Paikoin olen osottanut lufian kirjoittamihini "P. Raamatun Muinais-tietoihin" kusfa ei tila ole suwainnut laweampaa kertomusta, e. m. Salomonin Tempelistä.

Muutoin olen kokenut supistaa kertoelman niin lyhyeksi kun mahdollista, ehkä tosin olisin toiwonut, ellei taroituksemme sitä olisi kieltänyt, saawani kauwemmin kussakin pai-

kaassa wiipyä sekä kutakin paikkakuntaa koskevia Raamatun Pyhiä historioita muistella.

Tämän lyhyen Maan-tieteen Pyhästä maasta lähetän nyt Rakkaille Kansalaisilleni sillä toivolla, että se olisi heille jokikin avuksi tätä pyhää sekä historiallisesti koko maailmassa ihmeellisintä maata tuntemaan ja että se lisäisi halua enemmän sitä ja sen erinomaisia vaihteita tutkimaan. Sillä mitä toki sopisi Kristityn enemmän täällä (kussa ei filmä vielä saa nähdä sitä "maata", jossa Jeesus nyt on) haluta katsella ja tuntea kuin sitä maata kussa tämä kallis Wapahtajamme wertaisenamme waelsi ja edestämme kuoli! Näy siis, rakas lukiani, kerani katselemaan tätä ihanaa ja sulaista maata, ja seuraten Wapahtajaas opi täältä katsomaan ylös sitä ijanlaittista Isän maata kohden, jossa Hän nyt on ja jonne mekin "elämän toiwon" jälkeen pääsemme! —

Pirkkalassa, 184 $\frac{1}{2}$ 61.

W. C.

”**H**änen uskowaisen kristityn sydän eiö tuntuwammin tykytä Palestinan nimen kuullessansa ja kuinka mahtawasti eiö harras tuntonsa liiku tätä maata mainitesa, jossa kristinuskon aurinko nousi kirrkaasti, lewittäen lämmittäwäiset siunatut säteensä yli-ympäri koko mailman! Kuinka pyhä eiö ole se maa, jossa Wapahtaja kerran waelsi, ja ne kaupungit, jotka muistuttawat Hänen syntymäänsä, Hänen jumalaallisia töitänsä, Hänen kärsimistänsä, kuolemaansa ja Taimaasen astumistansa! Mutt’eiwät ainoastaan kristityt, waan myöskin nuot ympäri kaikkein maitten hajotetut Israelin lapset tuntewat suuren itäwöitsemyksen esi-isäinsä maahan, jossa heidän uskontonsa koto-perä on, jossa heidän wiisaat kuninkaansa hallitsiwat, ja jossa kerran heidän kansakunnallinen uljuutensa herätti Rooman keisarein walloitus-halun. Niin itseppä Mahomettiläisiäki käskää heidän pyhä kirjansa ”Al Koran” muistamaan Esi-isjänsä ja kunnioittamaan kristittyen kaupunkeita. Näin on Palestina yksin pyhä maa.”

Nimi.

Jumalalta Abrahamin jälkeen-tulewaisille ijankaikkiseksi perinnöksi luwattu maa, kutsutaan Pyh. Raamatussa ”Kanaan”, sentakia että sen alkua-asujamet oliwat Shamin pojan suwusta; myöskin tapaamme nämät nimet: ”Maa, joka rieskaa ja hunajata wuotaa”, ”Pyhä maa”, ”Israelin maa.” Jälkeen Raamatun ajan on sen nimi Historiasa ”Palestina.” (R. M. t. I. n. 1 L. 1, 3.)

Paikka; Avaruus.

Palestinan asema-paikka on Bälili eli Keski-meren laskosella rannalla Afiassa, noin 31° — $33\frac{1}{2}^{\circ}$ välillä pohjaista päin ja 52° — 54° itää kohden. Suurin leveytensä Josuan rajain määräämisen jälkeen oli 20. penikulmaa*) idästä länteen (keskinkertainen leveytensä noin 15 penik., sen allekin); sen suurin pituus 30 penik. (Palmblad sanoo 38) etelästä pohjaiseen päin; sen koko avaruus $495 \square$ penik. (Palmblad sanoo: korkeintaan $450 \square$ p. f.

(R. M. t. I. n. 1 l. 2; IV n. 8 l. 4.)

Rajat.

Sen rajat ovat pohjaiseen päin Syrian vuoret, itään päin Moabiitain ja Ammoniitain vuori-maat, etelään päin Idumea ja kivinen Arabia ja länteen päin Bälili eli Keski-meri ja Fenikia.

Maa; Vuoret.

Maan laatu on kauttaaltansa vuorista, jonka lävitse monet vähäiset joet ja purot juoksevat.

"Sillä se maa, johonkas menet, omistamaan sitä, ei ole niinkuin Egyptin maa, josta te lähteneet olette; jossa sinä siemenes kylwit ja kastoit sen jalvoillasi" (se on: westpyörän polkemalla; Egyptissä juoksetettiin ränneillä wettä pelloille; west pumputtiin ränneihin pyörillä, joita jaloin käytettiin) "niinkuin kaali-maan; Baan se maa, johonka te menette omistamaan sitä, on vuorinen ja laaksoinen maa, jonka sade taiwaasta kastaa." (V Mos. 11: 10, 11). Näin julistaen kansalle, kuwaii Moses sopiwasti sen maan, jota odottivat.

Vuorista ovat isoimpia ja merkittävimpiä:

1. Libanon [wälfonen vuori, 9000 jalkaa (askelta) korkeaa], jonka lumiset kukkulat meri-miehille jo kauwas merelle

*) Tässä niinkuin ainakin maan-tieteissä lasketaan avaruudet sekä mitat Saksan penikulmiksi, joista 1 tekee $\frac{7}{10}$ suomen penikulmaa. Kuska erittäin Ruotsin penikulm. laskemme, mainitsemme sen samassa.

näkyvät, on usian päivän-matkaa pitkä vuoren-harjanne. Arabialaiset runo-niekat sanovat tästä, että se kantaa **Talwen** päänsä-päällä, **Kewään** olkapäillänsä, **Syksyn** helmassansa ja **Suwen** jal'oillansa. Meren rannasta aina harjansa päälle asti on se waatetettu hehkuwimmilla kaswuilla ja työteliäiltä ihmis-käsilä tynnimmin wiljelty. Muuratuilla penkereillä noustaan ylös ikään kuin trappuja myöden, jotka ovat täynnä istutettuja Silkkiäis-puita (**Mulbär**) Silkki-matojen hoitoa warten, josta asukkaat täällä jo melkein yksistänsä elantonsa saawat. Valkoiset haawistot, Platani-puistot, Tammistot ja Akasia-metsistöt ovat lukemattomain Sata-kieli-nimisten laulu-lintujen asuntoina, ja nuot jalot, ihanat wiina-puun köynnökset waatettawat vuoren-tyljet. Raamatussa usein mainittu **Sederi-puu**, josta Dawid rakennutti asuntonsa ja jota Salomo tuotti suureen Jerusalemin temppelin rakennukseen, saatiin tältä vuorelta, ja vielä nytkin on sen korkeimmalla kukkulalla ihana Sederi-metsistö, jossa luetaan 350 emä-puuta. Monen näiden jättiläis-puitten warssi on 40 jalkaa ympärinsä ja heidän ikänsä arwotellaan olevan 3000 vuoden paikoilla.

Itään päin tästä jatkautuu Libanon Cæle-syrian lakeuden läwitse nimellä:

2. **Antilibanon**, jonka eteläinen osa on se alati lumella peitetty **Hermon**, josta Jordanin wirta alkunsa saa, ja joka etelään päin sekä Keski-(Bäli-)merta kohden pitkittää kohta kerrotuilla ylängöillä.

3. **Galilean yläntö-lakeus** (1000 jalk. k.), jolla alalla on **Naphhtalin wuoret** Liberialan merestä (Genesaretistä) Keski-mereen asti ja ne wuori-jatkokset, jotka käywät Jordanista Karmelia kohden, joihin kuuluvat:

a) **Pyhät wuoret** Kapernaumin tienolla, joista on ihana katsanto Hermonin lumisille kukkuloille ja Genesaretin sywyhttä kohden. Tällä wuorella piti Wapahtaja wuori-saarnansa; täällä Saladin Jerusalemin kuninkaan Guidon wangiksi otti ja Frankkein sota-joukon walloitti ja heti senjälkeen oli Jerusalemi hänen omansa.

b) **Thabor**, ihanin kaikista vuorista, jonka ihanuuden Schubert näin vertailee: "Niinkuin kulta kaikista metalleista, niin on Thabor kaikista mailman vuorista ihanin; se on kuin kasteen-herne ruusun lehdeillä, joka kirrkaalla pinnollansa sinertävän taiwaan ja auringon säteet kumaillee; niin seisoo tä "pyhä vuori" siellä wihertävällä Esdrelonin lakeudella; ne muistelot, kuin hänen Tammeinsa warjossa heräjäwät, ovat ihanimmat ja suloisimmat kuin auringon säteet ja taiwaan sinermä kasteen-herneen kumastimesa. — —" Tämä vuori, koroltaan 5000 jalkaa, seisoo yksinään keskellä Esdrelonin lakeutta; muodoltaan on se kuin huipustansa tasan poikki-hakattu kukkura, jonka päällistö on lawea tasanen keto, jonka partailla kasvaa tammia ja terebinttiä. Täältä on ihana ja lawea katsanto-ala kaikille tahoille: Hermonin lumi-selkä, Karmelin, Efraimin ja Samarian vuoret ja Genesaretin järwi näkywät yli-ympärintä. Tälle vuorelle asetti Barak leirinsä, josta 10,000 miehensä kanssa meni alas ja löi Sisseran Kanaanealaisen; täällä oli linnoitus, jonka Titus Roomalainen walloitti, ja jonka jäännökset vielä on nähtävänä samoin kuin kolmen kirkon jäännökset, jotka keisarinna Helena Apost. Pietarin, Johanneksen ja Jakobin kunniaksi rakensi, sillä täällä sanotaan Jesuksen kirkastaminen tapahtuneen*). — Vieläkin on Katholikilaisilla täällä kappeli, jossa Pietarin päivänä, jolloin tänne paljon pyhiä matkustajia kokoontuu, pidetään pyhä messu, jonka kaikki Fransiskani munkkia Nazarethistä tulewat lukemaan. —

4. **Ephraimin vuoret Samariassa**, jotka luodetta kohden loppuwat Karmelissä Keski-meren rannalla. Niiden seassa on muistettava:

a) **Garizim**, Samarian ja Judean rajalla, jonka päälle Samarialaiset Persialaisen päällikön luvalla rakensivat oman temppelinä, sitte kun olivat kielletyt osallisuus-

*) Ehkei toden mukaan, waan on se luultavammin tapahtunut Hermonin vuorella.

desta Jerusalemin temppelin rakennukseen. Ehkä Johannes Hyrkanus hajoitti tämän Garizimin temppelin w. 129 enn. Krist. s. pitkittyi wiha Juudalaisten ja Samarialaisten välillä yhä aina Kristuksen aikaan asti, jolloin se oli suurimmallansa.

b) Karmel (Suom. Jumalan puu-tarha *), Samarian ja Galilean rajalla. Korkonsa suhteen on se tunnettu merkki meri-miehille. Sen juurella kasvaa Dily- ja Laakeri-puita, sen harjalla tammia ja kuusia ja erinomattain kaikkalaisia kukkaisia. Tän vuoren päällä oli muinen Epäjumalan Baalin alttari, jonka Profeta Elias kukisti ja sitte tappoi Baalin papit (I Kun. 18: 40—44) Rischonin ojan reunalla. Täältä näki hän kohta sen jälkeen, rukoileksansa kovan kuivuuden tähden, pilven nousewan ylös merestä, josta sade syntyi. Niistä 400 luolasta (vuorenrotkosta, Palmsblad sanoo niitä olleen 2000) kuin tässä vuoressa on, ja joissa Paawin-aikana eli paljon eräkkäitä, sanotaan yhden olewan Elian ja Elisan luolan, jossa edellinen Profeta piti kokouksia opetus-lastensa kanssa. Niissä oli jokaisessa affuna ylhäällä ja kallioon hakattu makaus-sia. Nämät eräkkäät, jotka olivat "awo-jalka-munkkeja", rakensivat sittemmin Niisti-rekkien aikana (w. 1217) luostarin, josta "Karmelitain" seura syntyi. Tästä ajasta alkaen ovat nämät Karmelitat kuitenkin wietäneet luolaelämää aina wiime vuosi-sadan alkuun asti, jolloin tänne suuri "Elian luostari" rakennettiin, joka Napoleon I:n aikana Turkkilaisien julmuudelta häwitettiin, mutta taas sittemmin nykyään uudesti rakennettiin.

5. Juudan wuoret alkawat Jerusalemin tiennoilta Hebronia kohden etelään päin ja itään päin Jordania kohden. Tän wuori-jatkon kukkuloista owat mainittawimmat: **Zion**, **Moriah** (joista edeskäsin Jerusalemin kertosuksessa, sillä ne olivat tän kaupungin muurein sisäpuo-

*) Gesenius Sana-kirj. siw. 386 y. m. sanowat, että קַרְמֵל (karmel) merkitsee wain puu-tarha, sanasta קָרָם (käräm) = lihawa maa, wiina-mäki.

lolla), ja **Öljymäki**, itään päin Jerusalemissa, kohta toisella puolen Kidronin ojaa. Tämä vuori on saanut nimensä öljypuusta, jota täällä kasvoi niin hyvin Kristuksen aikana kuin myöskin tuhannen vuotta ennen Hänen syntymäänsä (katso II Sam. 15: 30). Vuorella on kolme kukkuraista, joille Salomon wieteltynä waimoiltansa antoi rakentaa kullekin epä-jumalan huoneen, jotka Josia, Herran hurstas palvelia, hajoitti. Täältä vuorelta, josta koko Jerusalemin ylitse sopii nähdä, katsahti Jeesus sitä kohden ja julisti sen häwityksen tuomion ja juuri samalle paikalle asetti myös tuomion täyttäjä Titus Roomalainen leirinsä ja harkitsi keinoa täällä sen pikaisempaan häwitykseen. Kuka ei tietäisi kuinka usein **Öljymäki** Wapahtajansa elämäkerrassa mainitaan! Koka ei siitä tietäisi, lukekoon **Evangelistaista** kuinka Hän, Jumalan Poika, tän vuoren alafella syrjällä, Gethsemanessa, hikoili werta meidän synteimme tähden! Mutta täältä, jossa Hän suurimman tuskan kärsi mitä ikänä kärsitty on, täältä eli tän tienolta Hän myös nousi ylös korkeaan kunniaansa, astuen ylös **Taiwaasen!** — Täällä näytetäänki kaks' jalan jälkeä kalliossa, jotka tarinoiden sanotaan Hänen viimeisiksi jäljiksensä maan päällä ja jotka Hän olisi painanut **Taiwaasen** astuisiansa. *) Näitten jälkein päällitse oli keisarinna Helena rakennuttanut wähäisen kappelin; ja wieläkin seisoo siinä paikassa wähäinen rukous-huone. —

Lakeuksia.

Ohkä yltä ylitse wuorinen, on tässä maassa paitsi ihania laaksoja myöskin muutamia isompia tasa-maita eli lakeuksia, joista mainittawimmat owat:

1. **Alon-lakeus**, pitkin Keskimeren rantaa, alkaen **Tyron** tiennoilta aina **Karmeliin** saakka.

*) Tämä vastaan sanotaan **Evangelista Luukasta** 24: 50, jossa kuuluu että he menit "hamaan Bethaniaan asti" = *ἑως βηθανίας*; mutta sama Luukas sanoo **Ap. T.** 1: 12, että opetuslapset palasivat takasin **Öljymäeltä**. **Taiwaasen** astuminen tapahtui siis, ellei juur **Öljymäeltä**, ei kuitenkaan kaukana siitä.

2. **Esdrelsonin lakeus** (oikeimmin **Esdraelon**), 800 jalan korkonen ylä-maa, Taborista Ephraimin vuoriin saakka, ja Jordanista Karmeliin saakka, on siis "iso lakeus" (*μεγα πεδιον*), joksi sitä myös kutsuttiinkin, niinkuin myös **Isreelin lakeudesta**. Sen pituus luetaan 4 penik. ja leveys 2 penik. Epäilemättäki on tämä kasvu-rikkahin paikkakunta Palestinasssa, luonnollinen hedelmä-puu-tarha, mutta nykyään ei viljelty, vaan Arabialaisten karja-laidun. Matkustawaiset, jotka täällä ovat käyneet, ylistävät sängen suuresti sen hedelmällisyyttä ja ihanuutta. Schwarz kertoo: "Maan-laatuansa on Isreelin lakeus senkaltainen vilja-maa, johonka ei yksikään ihmis-käsi siemeniä kylwä, ja jonka tulentuneita tähkiä ei yksikään ihmis-käsi niitä (korjaa). Suurin osa siemenistä kylwää itsensä ulos tulentuneista tähistä, joiden ylellistä paljoutta ei yksikään maan asukkaista viljele eikä nauti. Lammas- ja kuttu-laumat sekä muu karja sotkewat tallaten näissä Luonnon kylwö-maisissa enemmän kuin syöwät." Rischonin joki, joka tän lakeuden läwitse juoksee, lisää hedelmällisyyden. Tän lakeuden läwitse kulkiwat Galilealaiset vuosittain juhille Jerusalemiin; Jesus on siis usein tän läwitse waeltanut. Tä lakeus on myös usiasti ollut sota-tantereena: täällä Saul taisteli ja kuoli; tänne sioitti Nebukadnesar, Wespasianus ja Justinianus sota-joukkonsa; täällä sotiwat Kristi-retkeläiset Saladinia vastaan; täällä woitti Napoleon I Bonaparte ihanimman, mutta kenties mitätöimmän woittonsa. Tän läwitse käy myös jo iki wanhoina ajoista kauppa-karawanein tie Syriasta Fenikian haminoihin.

Wähäisillä kulluloilla on tä eroitettu

3. **Megiddon-lakeudesta**, joka alkaa Karmelistä etelään päin pitkin meren-rantaa, ja jonka jatko alas-päin on

4. **Saronin lakeus** Aldera joesta Saffaan asti.

5. **Lakeus Sefhelah** eli **Ma-maa** meren rannalla Saffasta Gazaan asti, jonka alan muinen Filistealaiset omistiwat. Maa on punasen-woipaa hieka-multaa, sängen

hedelmällistä, mutta nykyään ei viljelty. Itäänpäin Jerusalemania kohden nousee maa nousemistaan Juudaan vuori-maaksi.

6. **Jordanin laakso** (Nulon, Arabialaisilta kutsuttu **Al Gauhr**), paikon kapeempi, paikon awarampi, on molemmin puolin seinitetty korkeilla, jyrkillä vuorilla. Gene-fareetin kohdalla ovat matkustawaiset werranneet tän laakson ihanuuden Paradiisiin, jota-wastaan sen eteläinen osa Kuoleman-meren likellä on ikävä ja folkko kuin kuoleman asunto, jossa ainoastaan joen rannikolla jotakin wihertävää nähdään; mutta Jerikhon lähellä, kertoo Schwarz, maan olewan ihanimman koko Palestinaassa. Molemmin puolin wirtaa seisoo monenlaisia puita, joiden wiheriäiset oksat ovat niin toinen toisiinsa palmikoitut että tekewät luonnollisen ihanan tältin, jonka katoksen alla matkustawainen waelta wilpofessa warjossa yhdestä tältistä toiseen ikään kuin järjestäwiltä ihmis-käsiltä istutetuissa puu-tarhaassa. Jordanin suloinen kohina sekä lintuin wisertävä laulu ilahuttawat kulkian kormia ja warjokkaiden puunokkien läwitse tunkewaiset auringon säteet ihastuttawat häntä niin liikuttawasti, että tä luonnon ihanuus korottaa hänen sydämensä Sumalan tykö ja hänen on murhetunnolla itsestänsä huutaminen: "Minun Sumalani, minun sieluni on murheissansa minusa; sentähden minä muistan sinua Jordanin maalla." Ps. 42: 7.

Järwet ja joet.

Palestina on **Keski-meren** rannikko-maa; tä meri (P. Raamatussa kutsuttu "suureksi mereksi") wiruttaa siis Pyhän maan rantoja noin 20 penikulman matkan. Sillä on kaksi satamaa, yks' Akon, toinen Jaffan kohdalla. Tä-hän mereen juoksewat Palestinan läwitse seuraawaiset joet ja purot:

1. **Leontes**, joka alkaa Syyriasta, juosten enemmän mittansa ulkona Palestinaasta Libanonin ja Antilibanonin välissä, Tyron ja Sidonin välillä laskein mereen, jolloin

se on 30 kynnärää leveä. Tätä jokea ei mainita Raamatussa.

2. **Belus**, nyt **Kardane**, on vähäinen Ukon satamaan juokseva juova. Suuhsansa on se niin matala että sen ylitse jalkasin kuljetaan. Tä vähäinen puro on sentoten mainittava, että sen rannalla klasin-teenä keksittiin. Keski-aikana wiettiin täältä myöskin fantasia klasi-tehtaisiin aina Venetiaan asti (Italiasa).

3. **Rischon**, nykyään **Mukattua**, saa alkunsa **Shabatorin** ja vähän-**Hermonin** vuorien väliltä juoksewista sade-wesistä ja juoksee **Karmelin** kohdalla Ukon satamaan. Salwis-aikaan (katso Raam. Muinaistiet.) on tä jommoinenki joki, mutta suwella se kuivuu ja sen suu tukitaan sannalla niin ettei ole muuta kuin noin 3 sylvää leveä. Raamatussa on tä tunnettu **Dr. Elian** historiassa.

4. **Kanah**, **Udbera**, **Efraimin** ja **Manasssen** raja-juowa.

5. **Jarkon**, juokseva **Efraimin** vuorilta **Saffan** pohjaiselle puolelle.

6. **Eschol**, eli **Wiina-rypäle-juowa**, niin kutsuttu niistä rypäleistä, joita **Moseksen** wakojat täältä tullessansa toivat.

7. **Besor** juoksee **Suudaan** vuorilta alas **Gazaa** kohden.

8. **Sikhor**, Raamatussa kutsuttu **Egyptin juowaksi**, jossa ainoastaan sade-aikana on wettä, jonka tähden myöskin moni matkustaja ei ole sitä löytänytkään ja on sentoten epäillyt jos koko juowaa onkaan. Kuitenkin on se nyt warmaan tuttava, sillä **Franskalaiset** ovat sotineetki tän puron reunalla.

Nämät mainitut juowat ovat kuitenkin sangen vähäisiä **Palestinan** oikean omituisen wesi-kunnan subteen, joka onki wain yksi ainoa, nimittäin:

Jordani järwineen ja siwu-jokineen. Tämä "pyhä wirta" saa alkunsa **usiammista lähteistä**, joista vähäisiä puroja juoksee, yhdistyhen vähä ennen kun laskevat alas **Merom** nimiseen järveen. Yks, pisin näistä alkua-haaroista tulee **Hermonin** vuorelta. **Merom-järvestä** juoksee **Jor-**

dani 15—20 kyynärän lemyisenä kolmen penikulman päästä **Genesarethin** järveen (myös kutsuttu **Tiberian** ja **Galilean mereksi**), joka on noin 2 ruots. penikulmaa pitkä ja $\frac{2}{3}$ lewä. Sen rannat ovat korkeita, vuorista; sen wesi selkeätä, jonkatähden aina puoli-tiehen järweä taitaa erottaa Jordanin sameron weden; se on myös sangen köyhäistä, jonkatähden myöski tuulet sen helposti isoille aalloille liikutawat. Sangen ihania katsannoita kohtaapi tän järwen rannoilla filmää; seisoen kulkalalla **Tiberian** kohdalla näet tästä pohjaiseen päin **Magdalan**, **Kapernaumin** ja **Rhorazinin** jäännökset ja toisella puolen, itää kohden, **Gadarenein** maan wuoret, yhden toistansa korkeimman. Muinen **Jesuksen** aikana oli tän järwen rannikot yli-ympäriin kaunistetut isoilla, rikkailta ja kauniilla kaupungeilla ja ihaniilla puistoilla: 1800 vuotta takaperin oli se **Palestinan** wäki-rikkahin paikkakunta, nyt on se autia. **Erinomattain** ihana oli **Kapernaumin** kohta, jossa **Jesus** niin usein oleskeli; tän eteläisellä puolella on $\frac{1}{2}$ penik. pitkä ja $\frac{1}{6}$ penik. lewä wiheriä lakeus, sen arabialainen nimi on **el-Ghaweir** ja raamatussa kutsutaan sitä "**Genesaretin** maaksi." (**Math.** 14: 34.) **Josuksen** kertomuksen-jälkeen oli tä maallinen paradisi, jossa ihanimpia hedelmiä runsaasti kaswoi ja jossa ijäinen kesä kestää. Tä järwi on peräti kalanen, jonkatähden myös muinen täällä alati nähtiin lukemattomia kalastajia weneinensä; **Jesusk**in oli kulkenut ristiin rauhaan tän järwen ylitse; mutta wiime vuonna (1860) kuuli **Beskow** siellä, että nykyään ainoastaan yks' wene' on koko järwellä nähty. *) Näistä tienoista puhumme wielä kaupungein kertomuksessa.

Genesarethin lounaiselta lopelta lähtee sitte **Jordani** 10—11 ruots. penikulman matkallensa **Kuoleman-merta** kohden; sen rannat ovat jyrkkiä kalkki- ja kriitu-wuoria. Matkallansa tän ihanan laaksonsa läwitse kokoo **Jordani** molemmiin puolin siwu-haaroja **Estraimin** ja **Gileadin**

*) **Eilamme** ei anna myöden enemppää kertoa, waan näytämme **Iulian** mainitun **Beskowin** suloiseen kertomukseen.

wuorilta. Mainittawimmat näistä owat itäiseltä puolelta, Pereasta, juoksevat joet: **Manadra** (Arab. **Jarmokh**, Plinius'en **Sieromax**), myös kutsuttu **Scheriat-Man-dur**, joka on suurin Jordanin siwu-joista. Sittenmin juoksee siihen se vähäsempi **Jabes**; ja sen perästä **Jabot**, muita vähäisempiä mainitsematta. Pitkässä laaksoosaan juoksee Jordani mutkien ikään kun tahtoisi hän "wastahakoisesti" (niinkuin Josefus sopiwasti sanoo) mennä hautaansa, **Kuoleman-mereen**, johon se joka päivä laskee 6,900,000 tynnyriä raikasta ja kirkasta wettä. Jordanin leveys wähä ennen loppuansa on 40—50 kyynärää, sywyys ylipään 5—6 kyynärää.

Palestinan wesiästä on jäljellä katseltawaksemme tuofelä tän maan että koko mailmankin erinomaisin järwi: **Kuoleman-meri**, nyhyään kutsuttu **Bahar-Luth** = **Lothin-meri**, jonka pituus on 12—14 maantieteell. penikulmaa, leveys korkeintaan 3 penik. ja yli-ympärinsä 5 eli 6 päivän matkaa. "Sen sia on sywymällä kohdalla siinä suuresa alangossa, joka alkaa Hermonin juurelta käyden **Ukoba** nimiseen Punaisen-meren lahteen asti", joka paikka tällä kohdalla muinen oli suloinen ja hedelmällinen lakeus ja kutsuttiin **Sittimin laaksoksi**, josta **Moses** (I k. 13: 10) sanoo: "Se oli wedestä wiljainen, ennenkuin Herra **Sodom** ja **Gomorra**n hukutti; se oli niinkuin Herran yrttitarha, niinkuin **Egyptin** maa." Tämä järwi on siitakin merkillinen, että se on alhaisempi paikka koko maa-pallon päällä, noin 1300 jalkaa alempana kuin walta-meren pinta, elikkä **Ruttnerin** laskun jälkeen tyystemmin määrätty 1230 jalkaan, josta se ääretöin kuumuus tulee kuin täällä alati on. — Mikä suuri eroitus eikö ole tän **Moseksen** kertomuksen ja saman paikkakunnan nyhyisen näön välillä! — Paljon owat **Luonnontutkijat** ja matkustajat tän järwen synnystä wäittäneet, mutta ainakin on heidän tähtynyt palaita takasin **Moseksen** iki-wanhaan ja yksinkertaiseen kertomukseen, joka on luettawana I **Mos.** 19: 24—29. Se "tuli-kiwi ja tuli", joka tän lakeuden häwitti ja tän jär-

wen synnytti, joka niinkuin edeskäsin näemme oikeestain "kolemaста" on nimensä saanut, waikutettiin maan-järinäl-tä, jonka maanalainen woima suitsutti korkealle ilmaan tulista laavaa, palawaa maanpihkaa ja tuli-kiveä, jotka sataen alastulivat sytyttäen ja turmellen kaikki. Tästä järwestä nähdään wieläkin myrkkhyisiä maanalaisia tuli-kiwi-höyryjä nousewan ylös, jonkatähden ei myöskään maan-järistys Jerusalemia ynnä muita liiki-paikkakuntia enään kohtele niinkuin muita maan osia Palestinasssa. Kuoleman-meren pohjasta nousee myös kiehumaa pihkaa (asfalt), joka wedessä kylmettyneenä uiskentelee sen päällä ja aallot heittelewät sitä rannoille, niin että sitä kuormittain saadaan. Wesi Kuoleman-meressä on muutoin kirkasta; mutta niin suolasta että kun siihen jotakin kastetaan, wetäy sen päälle suola-kuori. Beskow lukee siinä olewan $26\frac{1}{4}$ sadas osaa suolaa, jota vastaan meri-wedessä on ainoastaan $\frac{2}{100}$ osaa, siis on se wiis kertaa painawampaa kuin meri-wesi, joka tekee, ettei siihen mikään upoonnu, waan että ihminenki, ehkei uida taida, uiskentelee siinä yhtä köykäisesti kuin korkki. Jo ennen mainittu matkustaja Beskow sanoo siinä uineensa ja weden olleen sängen wirwoittawaista, mutta niin katkeraa, että oli waroaminen sitä suuhun ja silmiin päästävästä, joita se pahasti kirwentelee. Kalat eivät elä tässä, waan nekin, jotka Jordanin wälewä wirta tänne ajaa, uiskentelewät kuolleina weden pinnalla; tässä ei kaswa myöskään kahiloita eikä muita wesi-kaswaimia; mutta se on tarinaa että linnut, jotka tän järwen ylitse lentäwät, kuolleina alas putoisimat, sillä usein on pääskysten nähty sen pinnalla liehakoitserwan. Kuoleman-meren ympäristö on autio, karkea ja kauhia ikään kuin kuoleman asunto; erittäinki kolikko on se niin kutsuttu Suola-laakso tän eteläisellä kulmalla, jonka läwitse juoksee joki Wadi-el-Hössa. Tällä paikkakunnalla kaswaa ne niin kutsutut "Sodoman Dmenat", jotka Josefuksen ja Tacituksen kertomuksen mukaan ulko-kuoreltaan owat ihania punertawia omenia, mutta joiden sisälmys on mustaa tuhkaa. Tähän ihmeelliseen järween juoksee idästäpäin ufiampia

jokia, joista mainitsimme **Arnon** (Wadi Mudscheb) ja **Wadi el-Karrak**. Läntiseltä puolelta juoksee sinne se Pyhässä historiasa usein tawattawa **Ridronin oja**, joka usein kuumuuden eli helteen aikana kuiwettuu.

Ilman laatu ja Luonnon tuotteet.

Niinkuin Palestinan maakin, ehkä yltä ylitse vuorista, on sängen vaihteinen: täällä syvä laakso, tuolla koria jyrkkä vuori, täällä alanko maa, tuolla koria yläntö, niin vaihtelee juur sentafia ilmaki Afrikan polttawasta kuumuudesta aina Pohjolan jäätävään kylmyyteen asti. (Muisstele mitä edellä Libanonista sanottiin.) Suvi ja sen helteen aika on kuuma, mutta pohja- ja itä-tuulet wilpastawat ilman raittiiksi. Keskinertainen lämpymys talwella (Sade'-aikana) on 8°—9° ja suwella warjossa 26° Reaumurin lämpömittarin jälkeen. Vinoastaan talwen aikana käy ukkonen. Maan rasitukksia owat: 1) **Maanjäristys**, josta eteläinen maan osa on wapaa äsken sanotusta syystä ja joka muutoinki aika harwoin tapahtuu. Beskow kertoo kerran saaneensa sen tuta. 2) **Seinä-sirkat**, jotka suurissa parwisissa tulewat Arabian erämaasta. 3) **Spitali-tauti**, tuo hirmuinen lihan wihollinen, josta Raamatussa niin usein puhutaan.

Maan ja ilman vaiheista seuraa, että tässä maassa tawataan kaikellaisia mailman kaswaimia. Muutoinki on maa luonnostaansa sängen hedelmällinen: täällä kaswaa ihanimmat hedelmät, wiljat sekä muut hyödylliset kaswukset. Mutta jos katselemme Palestinan enttistä kukoistawaa tilaa sen nykyisen surkiasti häwitetyn tilan kanssa rinnaksuttain, niin tuntuu ikään kun kuulisimme koko maan Zionista huutaen walittawan: "**Woi kuinka me olemme näin häwitetyt! me olemme peräti häwäistyt!**" Jerem. 9: 19. Niin tosiaan onki tämä maa, joka muinen wapaan, Laikta suojeltun kansan asunto, nykyään niinkuin ryöwärein pesä; hänen kaupunginsa owat joko perin-juurin häwitetyt tahi wähäsiiksi likasiiksi Arabialais-Palestinan Maantiede.

ja Turkkilais-tyllyksi muuttuneet. Beduinit (erämaan pojat) kulkewat hewoisine ryöwäreinä tallaten sen ihania laaksoja. Maata ei enään täällä monikaan wiljele. Luonto on jäänyt itse-haltuunsa, eikä sekään saa rauhassaan olla.

Näistä kaikesta Ilman laatua ja Luonnon tuotteita koskevista asioista, kuin tässä tilan wuoksi näin peräti lyhyesti olemme kertoneet, osotamme lukian saamaan laweampia tietoja kirjoittajan P. Kaam. muinaist. I, II. n. IV. n. 4.

Ufujamet.

Ennenkuin Ißraelin lapset, jotka oliwat Noen pojan Semin jälkeen-tulewaiset, Jofuan johdannolla tän isänsä isälle Abrahamille luvatus maan walloittiwat Egyptistä palattuansa, asuiwat täällä wiisi Kanaanin, Khamin pojan, poikaa jälkeen-tulewaisineen, sillä tawoin että

1) Sethiläiset asuiwat Suudaan wuorilla, Hebronin tienoilla;

2) Jebusilaiset Jerusalemissa ja sen ympäristöllä, joilta wasta kun. Dawid Zionin walloitti;

3) Amorilaiset asuiwat jo Abrahamin aikana Hebronissa ja sitte Kuoleman-meren läntisillä ranta-wuorilla;

4) Girgosit, joiden asunto-paikasta ei Kaamattu tee selkoa;

5) Hewitit, jotka pitiwät asuntoa Hermonissa ja Sikkhemissä; Nämät kansat asuiwat kaupungeissa ja hallittiin kuningailta. Maassa asui wielä Keskimeren rannikolla Filistealaiset, joista maan nimi Palestina (nykyään Falastin). Nämät luullaan alku-peräänsä olleen Egyptiläisten sukua.

Walloitettunsa tän maan, asuiwat Ißraelin lapset täällä likelle 2000 vuotta ja owatti tän ainoa historiallinen kansa. Mutta niinkuin historiasta saamme tietää surmasiwat ja myiwät Roomalaiset suurimman osan tästä kansasta orjiksi Jerusalemin häwityksessä, niin että heistä ainoastaan wähäinen osa jäi Palestinaan, joka sitte

oli Roomin kovan käden alla aina vuoteen 615, jolloin Persialainen Kosroes maan valloitti. Ja ehkä keisari Heraclius viidentoista vuoden perästä anasti sen jälleen, joutui se pian, jo vuonna 636, ynnä koko Syrian kanssa Arabialaisten käsiin. Sitten oli Palestina joko Damas-kun, Bagdadin eli Egyptin Sultanein hallussa, fiksi kuin w. 1517 Turkkilaiset valloittivat sen, jota päätä se nyt on ollut näiden hallituksen alla. Näin on tämä "siunattu" maa muuttunut "firotukki" maaksi, jossa asuu Mahomettiläisiä ja jossa ympäri-kiertää nälkäisiä Beduini-ryövärijoukkoja! Näin on tämä sen suuren Rauhan tuottajan Jesuksen syntymämaa nyhyään ikään kuin suuri rauhattomuuden luola, joka sitte kuin Herra Tuudaan kansan firosi, on tallattu pakanoilta, ollut alituinen sota-tantere!

"Shmekkö sitte", sanoo Palmblad, "että maan-wiljelys Palestinassa on alati häviämässä, että sen kaupungit vähitellen muuttuvat kyliksi, ja nämät taas ykityhiksi mökkilöiksi, joiden ympäri asujamet pelwon ja epäilyksen hahmoina piilottelewat!"

Näin asuu siis tässä maassa, joka oli määrätty yk-sin Abrahamin siemenen perinnökki, nyhyään Arabialaisia, Greikkiläisiä, Turkkilaisia, vähäsen myös Juudalaisia ja Europalaisiakin. —

Maan jako.

Palestina on aikain kuluessa ollut jaettu monien historiallisten vaihettensa tähden monella eri tavalla. Josua, valloitettuansa maan, jakoi sen 12 Israelin sukukuntain välillä seuraawalla tavalla: 9½ sukukuntaa saivat maan Läntisellä puolella Jordania, 2½ sukukuntaa maan tän wirran Itäisellä puolella. Lewin suku eli Papit eiwät saaneet erinäistä maa-osaa, waan sen siaan 48 kaupunkia, joista 6 oli "wapa-kaupunkia."*) Mutta fitä vastaan saivat molemmat Josefän pojat, Efraim ja Manasse, kumpikin osansa.

Toinen jako tapahtui Salomonin pojan Rehabeamin

*) Katso B. Raam. Muin.t. n. IV.

aikana w. 957 enn. Kr. s., jolloin Kuninkaan valtakunta jakaantui kahdeksi valtakunnaksi: 1) **Juudaan valtakunta**, johon kuului Juudaan ja Benjamin sukukunnat, ja jota hallitsi Rehabeam; 2) **Israelin valtakunta**, johon kuului ne muut 10 sukukuntaa, ja jonka ensimmäinen kuningas oli Jerobeam.

Kolmas jako tapahtui kuningas Herodeksen kuoltua (w. 3 jälk. Kr. s.), jolloin Palestina jaettiin neljäksi maakunnaksi: **Galilea, Samaria, Judea ja Perea**, toisella puolen Jordania. Tätä, joka Kristuksen aikana tehtiin, tahdomme edeskäsin kaupungein ja erinäisten paikkakuntain kertomuksessa seurata, erittäin senki toten, että tä Uud. Testamentissäki tavataan.

I. Judea.

Tähän kuului Juudaan, Simeonin, Benjamin ja Danin osuudet sekä osa Efraimista; niin myös Idumea, jossa Edomin lapset asuivat. Nämät Esaun jälkeiset pakoitti Johannes Hyrtanus (135—106) ympäri-leikkauttamaan itsensä sekä Moseksen Lakia seuraamaan. Judea tosin on kiviin paikka Palestinasssa eikä niin hedelmällinen kuin muut osat maasta; mutta pidettiin kuitenkin pääosana, sillä täällä oli pääkaupunki, hallitus ja koko kansan temppele. Tässä kerromme muistettavimmat kaupungit ja paikat kussaki sukukunnassa.

I. Benjamin:

Jerusalem. Tämän ihmeellisen kaupungin vanhasta sekä nykyisestä muodosta on paljon kirjoitettu. Tä onki tosin koko mailman ihmeellisin ja muisti-rikkahin kaupunki. Ei tämä ole ainoastaan Palestinan historiallisten vaihtelujen keskuus; vaan koko mailman hengelliset asiat löytävät täällä selityksensä. "Ehkä siansa on kiviilla kukkuloilla, ilman jokea, ilman maan-wiljelystä, ilman ettei kauppa, tiedetten harjoitus, eikä elannon-keinoin keksinnöt ole sen

suuruutta tehnyt, on Jerusalemin kuitenkin vaikuttanut koko läntisen mailman vaiheissa enemmän kuin mikään suurin mailmaa hallitseva kauppa-kaupunki." Syytäki siis saan sen lauseampi kertomus siinä tässä.

Vanhan Jerusalemin perustus on lausuttu ei kauvan jälkeen Bedenpaisumisen, sillä jo Abrahamin aikana oli se niin mahtava, että sillä oli kuningas. Se on siis seisunut kumminkin noin 4000 vuoden paikoilla, ja on niin muodoin tosin "vanha." Sen vanhin nimi oli Salem (rauha), sitten Jebus, ollen Jebusilaisten pääkaupunki, joiden kuninkaan Josua voitti. Sitte kutsuttiin se Jerusalemin (rauhan asunto), jonka Greikkalaiset sanovat, niinkuin myös Uuden Testamentissäkin on kirjoitettu Hierosolyma (pyhä Solyma). Täällä ei ollut ainoastaan ikänsä, pyhäin muistoinsa ja historiallisten vaiheittensa vuoksi erinomainen kaupunki, vaan se oli myös suuri kaupunki, sillä parhaallaan ollessa luettiin siinä 120,000 asukasta ja Pääsiäisin, jolloin kansa maan joka kohdalta sinne kulki juhlaa viettämään, luettiin siellä olleen 2,700,000 ihmistä.

Kaupunki itse on rakennettu kukkuloille; sen ympäri on laaksoja ja niiden toisella puolella taas vuoria. Korkein sen ympäristöllä olevista vuorista on se jo edelläkäsien kerrottu **Oljiväki**, jonne Jeesus usein ehtoisiin opetuslastensa kanssa pakeni kaupungin kohinasta ollaksensa hiljaisessa yksinäisyydessä Hän sekä omainsa kanssa. Tämän vuoren läntisellä syrjällä, ehkei paikasta nykyään varmaasti tiedetä, oli **Gethsemanen yrty-tarha**, jossa Hän edestämme werta hikoili. Oljiväeltä on lause katsanto koko Jerusalemin ylitse. Täältä alas astuttua tullaan **Josafatin laaksoon**, jossa on **Ridroni**, paikan kolmen askelen lewyninen, muinen sängen syvä, mutta nyt kuivilla olewa oja. Tämän läntisellä puolella, vastapäätä Oljiväkeä on **Moriahn** vuori, jonka päälle Salomo rakensi mainion Temppelin, jonka Nebukadnezar häwitti ja Esra taas uudesti rakensi; mutta jonka wihdoin **Titus** niin perin juurin maahan tasotti, ettei ainoastaan kiweä kiwen päälle jäänyt, vaan wielä perustuksetki kairwettiin, niin että

auralla sopi kyntää sen sian niinkuin myös koko kaupungin. Tässä hävityksen tilassa oli Jerusalemin aina vuoteen 137 jalk. Kr. s., jolloin keisari **Nelios Hadrianus** lähetti sinne uus'-asukkaita, hajotti ne huonot mökit kuin sitte sen hävityksen sinne oli rakennettu ja perusti uuden kaupungin, jota aina Constantinuksen aikaan asti kutsuttiin *Aelia Capitolina*. Tällä aikaa unohdettiin sen vanha nimi "Jerusalem" niin, ettei sitä enään yhteisesti muistettu. Rauhia tosin oli sen hävitys ollut, kuin ei ainoastaan siansa jäänyt tuntemaksi, vaan vielä nimikin ajaksi katosi. — Pyhimpiin paikkoihin (Temppelin siällä, Kristinwuorelle y. m.) asetettiin Roomalaisten epäjumalain muisto-patsaita. Wihasta kristityitä kohtaan ja tyhjäksi tehdäkseenä Kristuksen ennustuksen, "ettei sen vanhan temppelin siälle ikänä enään Juudalaisten temppeliä rakennettaisi", antoi keisari **Julianus** vuonna 363 käskyn tänne rakentaa uuden temppelin. Mutta perustuksia kairattaisi ja laaketais, nousi maan alta tulen liekkiä, jotka estivät hänen yläpiän yrityksensä. Tämä tapaus on tosi. Tällensä jäi siis sen vanhan temppelin siä, siksi kuin kaupunki joutui Arabialaisten käsiin vuonna 636, jolloin Kalif **Dmar** tälle siälle rakensi muhkian Mahomettiläisen mosken (kirkon) nimeltä *El-Hauran* (pyhyys). —

Moriahn pohjaisella puolella on **Ukra**-wuori, jossa suurin osa nykyisestä kaupungista on. Tä kenties ei koskaan ole ollut Moriahsta laaksolla eroitettu wuori, ei kuitenkaan **Simon Makkabeuksen** ajasta asti, joka hakkautti ja tasotti tän wuoren, ettei vihollisten sopisi temppelin wuorta sieltä ampua; eikä sanota erinnäisen laakson jälkiäkään nähtävän enään. Ukran pohjaisella puolella oli muinan etu-kaupunki **Bezeta**, joka nyt on ulkopuolella kaupungin muuria. Tän Roomalaiset Jerusalemiä saartaisaan ensiksi walloittivat. Länteen päin käy nykyisen kaupungin muuri aina **Nefaim**- eli **Gihon**-laakson reunalle asti, jossa luultavasti enttisen Jerusalemin ki läntinen muuri oli.

Golgathan mäki ("Pää-kallon paikka"; Mons Calvaria), jossa Jeesus ristiin naulittiin, on nykyisen kaupungin sisäpuolella; mutta Ewangelista Johannes sanoo (L. 19: 17, 20) että se paikka oli "läsnä kaupungia", josta ihan selvästi seuraa, että se oli ulkona kaupungista. Mutta nyt näytetään Golgatha muistoinensa ja kirkkoineensa "keskellä" nykyistä kaupunkia. Keisarinna Helena, joka tälle kohdalle on kirkon rakentanut, on siis neuvon-antajineen ja munkkeineen pahasti pettynyt tahti petetty oikeasta paikasta. Mainittu hurskailia keisarinna, tehden 80 vuoden iässä pyhän retken Palestinaan vuonna 326, antoi rakentaa yli 30 kirkkoa pyhiin paikkoihin. Ei mikään paikka saattanut siis olla enemmän hartaassa mielessään kuin juuri se paikka, jossa Mailman Vapahtaja Jeesus oli kärsinyt, kuollut ja haudattu. Mutta kuinka nyt enään löhtää sen sian, joka jo aikaa sitte oli kaikkein muistosta mennyt. Nähdäksemme miten hän tästä siasta erehtyi ja kuinka löyhän tiedon päälle hän walitsi nykyisen paikan keskellä kaupunkia Pyhän haudan kirkolle (joksi sitä kutsutaan), näet tuosta miten siasta selwon sai. Jo wanhuuttain oli nimittäin taru liikkunut, että Adamin pääkallo olisi haudattu samaan paikkaan kuska Kristus ristiin naulittiin, josta sitte myös nimi Golgatha (pää-kallon paikka) oli tulewanansa. Vieläki näyttävät munkit P. Haudan kirkossa kallion halkeimen, jonka maan järinä Kristuksen kuollessa teki ja josta Adamin pääkallo sanottiin ilmaantuneen. Tän mauttoman munkkilais-sadun johdosta kaihan sitte tämän paikan P. Haudan kirkolle walitsi, samate kuin hän Olymäellä (katso mitä tästä ennen on sanottu) wastoin kahden Ewangelistan todistusta ne siellä kalliossa olewaa kaks' ihmisjälkeä luuli Kristuksen Taimaasen astumisen paikaksi. Että siis haudan kirkko on wäärällä paikalla ei yksikään epäile. "Joka itse paikalla", sanoo Beskow, "saa tutkia paikkakunnan tilaa ja laatua; on helposti käsittävä tän asian koko mahdottomuuden." — Mutta koska se kerta siinä on, niin tahdomme sanasen sanoa sen historiallisista waiheista. Helenan raken-

taman kirkon Sederi-puinen katto wiettiin Roomiin, jossa sen palasia pimitetylle kansalle pyhinä jäännöksinä jaettiin. Egyptin Kalif **Almansor Hakim** häwitetti koko rakennuksen 11-wuosisadan alussa; mutta keisarinna **Joe** rakensi sen jälleen w. 1048. Tän kirkon ensin osa häwitettiin walkeelta w. 1807; kuuden kuukauden perästä rakensivat Greikkiläiset ja Armenialaiset sen uudesti, mutta niin peräti mauttomaksi, että ”kuka ikänä sen näkee, hänen tekee mielsä kumota sen.” Sen sisälöä emme sen armoisena pidä, että sitä tyhstin katselisimme, sillä koska itse kirkkokin on wäärällä paikalla, niin owat myös kaikki sen sisälläki näyteltävät warsin Katoliikkiläisten (Paawilaisten) satuja, joita ei yksikään ajattelemainen wiitsi kuulla, vielä vähemmin uskoa. Niinkuin, että siellä näytetään wälkonen marmori-kiwi, jonka päällä sanowat Josefän Arimathiasta woidelleen Kristuksen ruumiin, toinen kiwi, jonka päällä enkelin piti ylösnousemisen aamuna istuneen y. m. senkaltaisia munkkein keksintöjä! — Kuka kirstitty eikö tosinikin tahtoisi nähdä sitä paikkaa, kussa Jesus ristiin naulittiin ja haudattiin; mutta missä se oikein lience ollut, ei ole siitä vielä kaikilla tutkinnoilla tähän päiwään asti saatu tietoa. Saataneenko wastakaan, wai lukeeko Herramme Jesus sen etsinnön turhuudeksi, koska siinä jo on kyllin ja enempi kun synnin ahdistaisa woimme uskoakaan, että Hänen totisesti on todistettu Golgathalla kärsineen synteimme sowinnoiksi ja täällä on noussut ylös haudasta meidän wanhurskauttamisemme tähden (Rom. 4: 25). — — —

Laakso **Tyropeon**, joka eroittaa **Zionin** wuoren **Moriahsta** ja joka **Siloan** lähteellä kohtelee **Josafatin** laaksoa, mainitaan yleisesti olewan sama kun se muinonen **Gehinom** eli **Sinnonin lasten laakso**, jota Uud. Test. kutsutaan **Gehenna**, merkitsewä yhtä kun ”helwetti”, sillä tässä laaksossa harjoitettiin jumalattomain Suudan kuningasten aikana kaikellaista kauhistusta; täällä polttiwat uhraten lapsiansa epä-jumalalle **Molokille** y. m. f. (II Kun. 23: 10). Sittemmin koska tä kauhistus hyljättiin lamofsuiwat Suudalaiset suuresti tätä laaksoa. Sinne wiettiin

kaikki saastaisuus Jerusalemissa, niinkuin kuolleet eläimet, mestatut ihmis-ruumiit, kaupungin kaikkiainen lika j. n. edp., jonka tähden siellä myös alati walkeeta pidettiin näiden saastaisuutten polttamiseksi. Tässä Hinnonin lasten laaksossa on nykyisen Jerusalemin eteläinen raja; muinen kivi kaupungin muuri Zionin päällitse. Tämän vuoren valloitti vasta David Jebusilaisilta, niinkuin ennen sanoimme, ja rakensi sinne tullewan linnan.

Näin olemme nyt käyneet yli ympäri Jerusalemia. Ennen oli se warustettu wihollisia vastaan kolmella wahwalla muurilla. Sisimmäinen oli wanhin ja sillä oli 60 tornia; keskimmäisellä oli 14 ja uloimmalla, joka oli 25 kynnärää korkia ja 10 kynn. paksu, oli 90 wahvaa tornia, joiden wälimaa teki 200 kynnärää. Näissä muureissa oli seuraawaiset portit: **Wesi-**, **Hewois-**, **Lammas-**, **Kala-**, ja **Wanha-portti**; koillisella puolella oli **Benjamin-** ja **Tina-portti**; läntisellä puolen: **Laakso-**, **Lanta-** ja **Kestiportti**. Niitä oli vanhassa kaupungissa 12.

Wanhan Jerusalemin muistettawimpain rakennusten seassa mainitsemme wain: **Jehowan Temppelin**, jonka Salomo ensin rakensi Moriahn vuorille, josta Raamatussa on kertomus. (Sen muoto ynnä historialliset waiheet ovat laweammin kerrotut P. Raam. Muinaistied. IV nios, 9 luku; tilan ahtauden wuoksi jätämme siis sen tästä pois osottaen lukian mainittuun kirjaiseheni). **Antonia-linna**, jonka Simon Makkabeus w. 140 e. Kr. s. rakensi ja Herodes sittemmin wahwisti. Tämän valloitettua Titukselta, oli Jerusalemi jo hänen käsissään, joka askel' askeleelta woitettiin ja samate myös häwitettiin, siksi että wihdoin Temppeli yksin oli jäljellä, jota Titus mieli säästä. Zionin wahwa linna 2380 jalan korkeudella, jossa kaupungista ja Temppelistä paettuansa wielä 18 wuorokautta itseensä suojelivat.

Nykyinen Jerusalem on niinkuin warjo enttisestä. Sen muuri, jonka Sultan Suleiman wuon. 1542 rakensi, on paljosta heikompi kuin ne wanhat olivat; se on 20 kynn. korkia ja ainoastaan 1½ kynn. paksu. Siinä on

seuraavaiset portit: **Damaskun-, Efraimin-, Stefanin-, Kulta-, Lanta-, Zionin- ja Jaffan-portti.** Huoneet nykyisessä kaupungissa ovat rakennetut neli-kulmaisista kivistä, ušimmat sawesta, tasaisilla katoilla, niinkuin ainakin itäisillä mailla, ja ilman akkunoita kadun puolelle. Näitä huoneita katsellen, sanoo eräs Palestinaasta kirjoittaja, *) "luulisi niiden olevan hauta-patsaita kirko-pihassa keskellä erä-maata." "Jerusalem", sanoo toinen **), "on hauta-kaupunki; kaikki vuoret ovat koloiksi koverretut kuolleitten luu-säilyiksi, ja niiden siwut ovat täynnä hautoja. Usujamet täällä näyttää olevan ainoastaan lukemattomain hautain wartioita." Täällä onki paljo muistettawia hautoja; mutta pitkälle wetäisi niistä kaikista kertoa. Täällä näytetään paitsi Kristuksen hautaa, e. m. Pyhän neitsy Marian hauta, Absalomin, Josafatin, Zakarian, Josefän Arimathiaasta, Risti-retkestäjän kuningasten Gottfriedin ja Balduinin, mainitsematta Suudaan kuningasten hautoja, y. m. m. Muutoin on tän kaupungin alla lukemattomia vuoreen hakatuita holoja (pitkiä käytäviä). Beskow sanoo käyneensä yhdeksä, vähän itään-päin Damaskun portista kaupungin muurissa olevassa, monia satoja kynnäriä pitkässä, kapeessa vuoren holossa, joka oli wetinen ja liukas ja jonka siwuilla siellä täällä oli jyrkkiä syviä onteloita. Tämän maan-alaisen holon löysi Dr. Barklay, Lähetys-saarnaja Jerusalemissa, neljä vuotta sitten, siitä erinomaisesta sattumuksesta, että hänen koiransa tän holon kohdalla kerran rupefi niuhasti haukkumaan ja kaikin woimin kypäleillänsä repimään foraa pois muurista, josta hän sitte likenmin katsottuansa löysi pimeän, soukan holon. Tä holo oli muinaiseen aikaan ollut tuttu ja "pyhäät kertomukset" puuhaawat että sen löydettyä Kristuksen tuleminen olisi läsnä. — —

Nykyisen Jerusalemin kadut ovat, Beskown kertoman jälkeen, epätasaisia ja kapeita; paikon on niiden päällitse rakennettu kivistä holwia auringon warjoksi. Yks'

*) Chateaubriand. **) Palmblad.

niistä kutsutaan via dolorosa (kärkimisen tie) sentakia että Jesuksen sitä myöden piti kantaneen ristiansä, y. m., joita kaikkia munfit näyttelewät, totisesti sanoen ne oikeiksi paikoiksi. Mutta ken voi kaikkia näitä paawilais-taruja uskoa, joka wähänki näitä seutuja tutkii, muistellen, että sitte Kristuksen ajan tämä kaupunki jo likelle wiis'-toista kertaa on wihollisilta anastettu, ryöstetty, häwitetty ja maan tasalle tomuksi tasotettu. —

Nykyisen kaupungin wäähäpäätöisyys enttisen suhteen on nähtävä sen wäestöstäki, joka, ehkä monella eri tavalla määritty, kuitenki korkeimmanki laskun jälkeen nyhyään on sängen turha sen enttisen wäestön suhteen. Muutamat lukewat sen nyt tekewän 10,000, toiset aina 30,000. Mutta Beskowiin mielestä luotettawain laskuin jälkeen asui siellä nyt: 4000 Mahomettiläistä, 6000 Suudalaista, 1200 Roomalais-katoliikkiläistä, 1610 Greikkiläistä, 280 Armenialaista, 150 Syrialaista, Koptilaisia ja Abyssinialaista ja 100 Protestanttiläistäki (joilla täällä myös on kirkko); siis yhteensä 13,340. — Kaupunki on jaettu neljään suureen osaan, joissa kussakin eri uskolaisia asuu: koillisella osalla asuu Mahomettiläisiä, luoteisella kristityitä, lounaisella Armenialaisia ja kakoisella Suudalaisia.

Kaikkia tän eriskummaisen kaupungin kerrottawia kohdia ei suwaitse näin lyhyen kirjan tila tyhstemmin tuumailta; me olemmeki waan ottaneet tähän erinomaisimmat kohdat muistineen. — Tosin ylentää se kaikkein ajattelewaisten ihmisten mieltä (ihmetyttääpä itse Mahomettiläisiä ja pakanoitakin) että saada silmin nähdä niitä paikkoja eli lukea niistä, joissa mailman suurin ja ihmeellisin historiallinen persoona, Jeesus Kristus, on waeltanut, josta kaikkein täytyy tunnustaa että Hän oli ainoa synnitöin! Mutta crittäinki rakkaita owat nämät paikkakunnat uskowaisille Kristityille, jotka tämän Jesuksen pitäwät ainoana kalliina Wapahtajanansa! Sinä joka kerani nyt olet näitä maita ja tätä kaupunkia katsellut ja murehtit sitä, että nämät nyhyään owat pakanain hallussa, lohdata itsees siinä,

että sinulla on itse tämä Jeesus, joka uskon kautta asuu sydämessä! —

Muut Benjamin osakkeella mainittavimmat paikat ovat:

Bethfage, Oljymäen itäisellä rinteellä, nyt autia. Täältä Jeesus aasin lainasi Jerusalemiin ratsastaaksensa. 300 askelta lounaan päin tästä on

Bethania, myöskin nykyään autia kylä, jossa Maria, Martha ja Lazarus muinen asuivat ja Jeesus sen viimeksi mainitun kuolleista herätti. Täällä Jeesus myös mieluisemmin oleskeli Judeassa ollessaan.

Gilgal, lähellä Jordania, oli se paikka, johon Israelin lapset, käytyänsä mainitun wirran ylitse, asettivat leirinsä ja muistoksi siitä, että kuiwin jaloin pääsivät ylitse, pystyttivät 12 kiweä. Tähän syntyi sittemmin kaupunki, josta ei merkkiäkään enään ole jäljellä. Muutamia sawihököliä, joissa Beduineja asuu, on täällä; keskellä kyläänsä seisoo vanha korkia torni, luultavasti Kristi-retkien aikana rakennettu. Wähäsen länteen päin on

Serikhon (Palmu-kaupungin) jäännökset, 4 penikulmaa Jerusalemistä, joiden välillä tie käy wuorisen erämaan lävitse, jota nyt kutsutaan **Dvarantania**. Täällä Jeesus paastosi 40 wuorokautta; tällä matkalla näytetään myös se korkia wuori, jossa Hän perkeleeltä kiufattiin. Vanha Serikho walloitettiin ja häwitettiin Israelin lapsilta hუudolla ja basunain soitannolla; mutta se rakennettiin uudesti; kun. Akhab wawhisti sen ja kun. Herodes kaunisti sen. Kristuksen aikana oli täällä wawwa tulli, jonka päämies Sakheus oli. Wespasianus häwitti taas tän kaupungin ja Hadrianus rakensi sen uudesti. Nyt on se wähäinen kylä, jossa on wain 50 asuntoa. Häwitysten ja uudesti rakennusten kautta on sen sia muuttunut aina wanhaltansa; jäännökset ovat kuitenkin lähellä nykyistä kylää.

Bethel (Sumalan huone), Profetailta kutsuttu **Beth-Awen** (synnin asunto), sentakia että Serobeam tänne kansalle epä-jumalaksi asetti kultaisen wafikan, on 2½ penik. Se-

rusalemistä pohj. päin. Tä on sangen tuttu paikka *Wanh. Test.*, ehkei *Evangelistat* sitä mainitse.

Nama, nykyään kylä jäännöskäinen, jossa *Grekki*läisiä asuu. Tä on penikulman päässä *Jerusalemistä*, jonne se myös näkyy. Täällä voideltiin *Israelin* ensimmäinen kuningas *Saul*.

Wähempää Benjamin osakkeella olevia paikkoja nimittelemme tässä: **Hi**, ennen iso kaupunki; **Ujalon** laakso kaupunkinen; **Gibeon**, wapa-kaupunki; **Emaus**, jossa *Jesús*, noustuaan kuolleista, ilmoittiikse 2 opetuslapsellensa. *Roomalaiset* polttivat sen, mutta keis. *Heliogabalus* rakennutti sen jälleen.

2. *Efraimin* osalla:

Siloh, johon *Herran Urkki* siotettiin, koska *Israelin* lapset olivat *Jordanin* ylitse tulleet, ja jossa se myös oli *Elin* kuolemaan asti. Tämä kaupunki oli vielä w. 1320.

Efrain saman nimisellä wuorella, jonne *Jesús* pakeni *Lazaruksen* kuolleista herätettyhänsä.

Gazer, jonka asukkaita eivät *Israelin* lapset voitaneet ennenkuin *Egyptiläiset* tän anastivat ja kun. *Salomonille* antoivat.

Timrath Herah, jonka *Josua* sai osaksensa ja jossa hän myös on haudattu.

3. *Danin* osalla:

Joppe, nyt **Jaffa**, on tavallisen suuri, hywin rakennettu kaupunki meren rannalla, *Jerusalem*in hamina, joka kuitenkin on "awoin meren puolelle eikä niinmuodoin myrskyhissä woi laivoja suojella eikä siis haminan nimeä kannata" (*Beskow*). — *Taristaan* *Joppen* olevan wanhimpia kaupunkeita. Tästä *Prof. Jona* wastoin *Jumalan* käskystä meni merille; täällä herätti *Pietari* *Sabithan* kuolleista. Tämä kaupunki, niinkuin melkein kaikki paikat, on

käynyt kowien vaihetten läwitse. Omar walloitti sen w. 636, Gottfried w. 1099, Turkin sult. Saladin w. 1188, samaten Turkkilaiset w. 1517, ja wiimein Napoleon w. 1798, jolloin Franskalaiset sitä kohtaan menettiivät pahemmin kun Turkkilaisilta ja Beduineilta woi odottaa. Napoleon tahrafi täällä nimensä, sillä kaupungin warjeloista antoi hän, niiden voitettua, armottomasti ampua 3000 miestä, siitä syystä wain ettei tahtonut niin paljo wankia elättää. Neljä tuntia kesti tä hirwiä työnsä. — Nykyisessä Jaffassa on 5000 asukasta, joista 1000 kristittyä, 150 juudalaista ja loput mahomettiläisiä.

Jabne, Filistealainen kaupunki, nyt Arabialainen kylä.

Eron tahi **Akkaron**, jossa epäjumalaa Baal-Zebub (kärwästen herra) palveltiin.

Modin, Makkabeusten koto-perä, nykyään vähäinen kaupunki.

Gath, Goljathin syntymä-kaupunki, Filistean kunin-gasten asunto, jonka Dawid anasti. Se on wuoren kulkulalla, josta on sängen lawea ja uljas katsanto, joka taholle. Wanhasta kaupungista on täällä muutamia jään-nököjiä, joiden välissä nykyisen Gathin huoneet ovat.

Thimna, jonka ulko-puolella Simson poltti Filistealaisten wilja-maat.

4. Juudaan osalla:

Tällä sukukunnalla oli kaikista suurin maa-ala; sen merkittävin, kaikille ihmisille kallis paikka on Nailman-Wapahatajan syntymä-kaupunki, tuo vähänen

Bethlehem, josta Herra Prof. Mikhan kautta (5: 1) sanoo: "Sinä Bethlehem Efrata, joka vähäinen olet Juudaan tuhanten seassa", mutta josta hengellisessä tarkoituksessa sanotaan, "ettei se suinkaan ollut wähin Juudaan pää-ruhtinasten seassa" (Math. 2: 6); sillä Herra lisää: "Sinusta on minulle se tulewa, joka Israelissa on hallitsia olewa, jonka ulostäymys on ollut alusta ja iankaikkisuudesta." — Se on penikulman lounaseen

päin Jerusalemistä, korkeella vuoren kuffulalla, jonka juurella on ihana, hedelmällinen laakso, josta myös nimensä **Efrata** (= hedelmällinen) ja "Beth-lehem" (= leipä-huone) tarkoittain sekä maallista että hengellistä hedelmällisyyttä. Täällä näytetään se vuoren holo ja se seimi, jossa Jeesus syntyi, kauniissa ja suuressa kirkossa, jonka keisarinna Helena w. 327 rakennutti sen ylitse. Että keis. Helena tästä paikasta, niinkuin Jeesuksen haudasta, y. m. olisi erehtynyt, siihen epäilykseen ei luule Beskow mitään syötä olevan. Palmblad sitä vastaan päättää (kenties väärin), ettei se siellä vielä seisova kirkko olisikaan Helenan rakennuttama, vaan että se sittemmin jälkeen vuoden 1263 olisi rakennettu. Kaupungissa on noin 300 asuntoa ja 1500 asukasta, jotka melkein kaikki ovat kristittyitä.

Bethlehemin ja Jerusalemin välillä on vähänen rakennus, jonka alla sanotaan ja totisesti myös luullaanki olevan **Rahelin** hauta, jota kaikki Kristityt sekä Juudalaiset että Mahomettiläiset kunnioitsevat.

Hebron (5 penik. Jerusalemistä etelään) on sangan vanha kaupunki, joka luullaan vanhemmaksi kuin Damaskus Syriassa ja Laon Egyptissä, joiden ikä on satuinen. Hebron on kauniilla paikalla Eskholin laaksoissa. Täällä asuivat Patriarkkaat Abraham (jota täällä Mamren puistossa Sumala puhutteli), Isaak ja Jakob, joiden hauta nimeltä **Haram** (Makpelan rotko) täällä on merkittävä, sillä jo 4000 vuotta on se pyhänä pidetty, niin ettei yksikään niistä hävityksistä, joiden jälkiä melkein kaikissa muissa Palestinan paikkakunnissa on nähtävä, ole tätä sias kohdellut. Hebronin väki luetaan olevan 10,000, joista 500 Juudalaista, muttei yhtäkään kristittyä, joita ei täällä karsita.

Siph ja **Engeddi**, lähellä Kuoleman-merta, ovat vähäisiä Dawidin historiaassa tawattavia paikkoja.

Karmel (El Kirmel) saman nimisellä vuorella, myöskin tunnettu Saulin ja Dawidin historiaassa.

Kades-Barnea, Israelitain lewäys-paikka Erämaassa, josta Moses lähetti wakoja Kanaasfen.

Gaza (nykyään kutsuttu **Ghuzse**) liellä merta, Filistealaisten eteläisin kaupunki, on vanhimpia maailmassa, sillä se oli jo aikoja ennen Abrahamia. Warmaan ei tiedetä enää missä vanha Gaza oli. Luultavastikin oli se meren rannalla, jossa jäännöksiä on. Nykyisen kaupungin seutu puolen penik. yli-hypärinsä on paljasta santa-maata. Sen sisällä eli keskellä on kaupunki puutarhoine kuin viheriäinen luoto. Tunnettu Simsonin historiasa. Siinä luetaan nyt olevan 5000 asukasta.

Askalon, muinen rikas Filistealaisten kaupunki, nykyään on siellä yks' ja toinen mökkeli, jäännöksiä ja tuulen kookomia santa-kummuja. Se on meren rannassa.

Asdod myöskin Filistealainen kaupunki, joka on sangen forkialla paikalla. Tanne tuotiin Herran Urkki koska Filistealaiset sen olivat ryöstäneet. Näissä kolmessa miimeks' mainituksa kaupungissa palveltiin Dagon-nimistä epä-jumalaa. Ennustukset näiden kaupungein hävityksestä ovat myös niin toteutuneet, ettei niistä enään ole jäljellä kuin muutamia kiviä ja muurein jäännöksiä.

3. Simeonin osalla:

Ziflag. Tán polttivat Amalekitat, mutta David rakensi sen taas.

Bersaba. Palestinan eteläisin kaupunki, jonka tähden maan koko mitta sanottiin "Danista Bersabaan", pohjaisesta etelään. Nimensä on se saanut Abrahamin tälle kaimamista kaimoista sekä siitä walasta, jonka teki Abimelekillä. Täällä on vieläkin kaks' kaimoa, joissa on raihasta wettä.

II. Samaria.

Siihen kuului pohjainen osa Efraimista, puolen Manasseeta ja suurin osa Issascharia. Maa on yhtä wuorista kuin Judeakin, mutta paljosta hedelmällisempää. Ennen mainittuun Suudalaisten ja Samarialaisten (joita

wieläkin on jäljellä 150) wihaan lisäämme, osotteeksi kuinka kattera se oli, että kun Juudalaisten oli matkustaminen Galileaan tahi takasin, eivät menneet Samarian läwitse vaan tekivät ennemmin pitkän kierroksen Peraan kautta. Mutta Jeesus kulki aina Samarian läwitse ja moni Samarialaisistaki otti Sanan Jumalan valtakunnasta vastaan, joka Jeesuksessa heitä lähestyi (katso Joh. 4. l.).

1. Sfrainin osalla:

Sihem, jonka Juudalaiset kutsuivat haukkunimellä "**Sihar**" = juoppoin asunto, nykyään **Nablus**, jossa on noin 8000 henkeä, kaikki, paitsi 150 Samarialaista ja 500 kristittyä, mahomettiläisiä. Sihem on **Ebal-** ja **Garizim-**wuorten välissä, hedelmällisessä laaksoissa; itäisellä puolen kaupungista on se Jeesuksen ja Samarian waimon kanssa-puheesta muistettava **Jakobin kivi**, "jonka ympärillä nyt on muurein jäännöksiä, kaiketikin kristittyin ensiaikoina tän päälle rakennetusta kirkosta." Sihemin ikä on vähinnäkin 4000 vuotta.

2. Manasssen puolella:

Samaria, 206 vuotta Israelin valtakunnan pääkaupunki, jonka alkuperä tyhstän ferrotaan I Kun. 16: 23, 24. B. 702 valloitti Assyrian kun. Salmanassar sen. Kaupunki, nykyään kutsuttu **Subusta**, on kauniilla kukkulalla jäännöksine. Siellä on nyt waan 60 asuntoa ja 400 henkeä. Paitsi monia muistoja kuin Raamatussa Samariasta luetaan, mainitsemme ainoastaan, että **Filippus** täällä perusti kristillisen seurakunnan **Evangeliumin** saarnalla. Täällä luullaan **Profetan Elisän** ja **Johannes kastajan** haudat olevan.

Megidbo saman nimisellä lakeudella. Tästä länteen päin

Enttinen Caesarea meren rannalla, rakennettu Herodokselta Palestinan pää-kaupungiksi, josta ei enään ole muuta jäljellä kuin raunioita, joissa schakalit, hyenat ja Palestinan Maantiede.

kärmeet pitävät asuntoa. Caesarea on tavattava Apostolein Te'oissa. Tästä Karmeliin päin on

Dor, nykyään Tortura niminen kylä 500 asukkaalla.

3. Issasfharin osalla:

Ginea, nyt Dschinnin niminen kylä, muinen Samarian ja Galilean raja-kaupunki. Täällä niinkuin melkein joka paikassa nähdään raunioita ja pilarien jäännöksiä, jotka muistuttavat, että tämäkin ennen on ollut महत्वा kaupunki.

Thirza, jonka ihanuus mainitaan Salom. Korf. W. 6: 4, muinen Israelin valtakunnan pää-kaupunki.

III. Galilea.

Tähän kuuluu osa Issasfharista, Asseri, Zebuloni ja Naftali. Galilea on Palestinan ihanin ja hedelmällisin maakunta. Jofefuksen aikana oli siellä yli 200 kaupunkia, joissa usiassa oli 150 tuhatta henkeä. Sen pohjainen puoli on sängen vuorinen. Tässä maakunnassa oleskeli Jeesus usein, täältä kuuluu paljo sulofia muistoja Hänen elämästänsä ja jumalallisista töistänsä; täältä myös olivat melkein kaikki Hänen Dpetuslapsensa kotofin.

1. Issasfharin osalla:

Bethsean, nyt Baisan, jonka muurin päälle Filistealaiset ripustivat Saulin ja poikainsa kuolleet ruumiit.

Gilboa, jossa Saul tappoi itsensä omalla miekallansa.

Isreel (Esdrela) saman nimisellä lakeudella, tunnettu Gideonin, Alhabin ja Naborhin historiaassa.

Kain, Thaborin ja wähan-Hermonin wälillä, jossa Jeesus herätti Lesken pojan kuolleista. Nykyään köyhä kylä.

2. Zebulonin osalla:

Tiberias, juur Genezarethin rannalla, niin että sen

aallot tän muureja walawat. Keisari **Tiberius** perusti ensin tän kaupungin; mutta **Josetus** sanoo **Tetrarkan Herodes Antipan** (**Johannes kastajan tappajan**) sen w. 16 e. Kr. s. perustaneen ja ystävänsä keisari **Tiberiuksen** nimellä nimittäneen. Täällä ei asunut **Juudalaisia** ennen kuin **Jerusalem**in häwityksen jälkeen. Meljännellä vuosisadalla rakennettiin tänne keis. **Konstantinuksen** käskystä ensimmäinen kristillinen kirkko. **Kalif Dmar** walloitti sen vuonna 640. **Nykyinen Tabaria** on tavallisen suuri kaupunki 2000 asukkaalla, joista 800 **Juudalaisia**. Tán ympärillä on muuri, jonka eräs **Arabialainen Päämies** viime vuosisadan leski-ajalla rakensi, mutta maan järjestykset, jotka usein näitä paikkakuntia kohtelevat, ovat sen niin hajottaneet, että paikoin taitaa sen reikistä hewoisella ajaa.

Rana, wuoren wierulla, nykyään kylä kutsuttu **Ranaan**. **Raunioissa** täällä sanoo **Palmsblad** löytyvän kivi-kruukuja 60 kannun wetoisia; **Beskow** taas sanoo täällä ei laisinkaan mitään wanhoja jäännöksiä nähneensä, josta päättää tän ei koskaan suuren kaupungin olleen. **Jesuksen** ihmetyö häissä täällä on muistettava.

Sepforis, nykyään kylä kutsuttu **Sefurieh**, jota ei **Raamatussa** ollenkaan mainita. Ennen oli se **Galilean** pää-kaupunki, siksi kun se kunnia **Tiberialle** annettiin; keis. **Nero** antoi sille entisen arwonsa ja kutsui sen **Dio Cæsarea**. **Josetus** kertoo tän olleen **Galilean** suurimman kaupungin.

Nazaret, runsaan penikulman luoteesen päin **Thaborista**. **Ihanassa** wuorimaassa oli **Nazaret** korkeimmalla kukkulalla niinkuin kruunu, josta nimensäkin saanut. Tä oli **Jesuksen** lapsuuden ja nuoruuden koto, sillä täällä äitinsä asui. Sen paikan ylitse, jossa **Marian** huone oli, on rakennettu muhkia kirkko. Itse asunto-huoneensa, jossa **Enkeli** hänelle synnyttämisensä ilmoitti, on antanut **Paa-wilaisille** kummallisen uskon-kappaleen, jota ei taida olla mainitseematta naurettawaisuudensa tähden. "Kuin **Mahomettiläiset** yhäti pääsiwät wallan päälle **Palestinassa** ja

kaikista paikoista kristityitä karkottivat, wiettiin tämä Marian huone pois Enkeleiltä (w. 1294), jotka sen laski-
 wat Fiumen kaupunkiin Dalmatiassa ja siitä siirtiwät sen
 Loretton nuorelle Italiassa, jossa se vielä seisoo”, ja jonne
 lukemattomia Paawialaisia joka wuosi käy pyhällä retkellä.
 Tämän tarun wahwisti Paawi Leo X uskon-kappaleeksi
 vuonna 1518. Nazaretissa näytetään myös Josefien työ-
 huone, Kristuksen pöytä, jossa Opetuslastensa kanssa söi,
 sekä synagoga, jossa Jeesus Nazaretiläisille selitti Esaiain
 kirjaa ja jossa Hänelle kowin suuttuivat. — Myös Greik-
 kiläisillä on täällä M. Marian Ilmestyksen kirkko, mutta
 on ulkona kaupungista lähteellä (jota kutsutaan ”M. Ma-
 rian lähteeksi”), josta sanovat Marian olleen wettä nou-
 tamassa silloin kuin Enkeli hänelle ilmestyi. Tästä eri
 paikasta on näiden uskontojen välillä ollut riita. — Nykyi-
 sen kaupungin rakennukset ovat kaikki walloisesta kivestä
 ja on siis Nasra mitä kauniimpia kaupunkia Palestinas-
 sa. Väki-luku täällä on 4000 henkeä, jotka kaikki, paitsi 680
 mahomettiläistä, ovat kristityitä.

3. Akserin osalla:

Akko, pohjaisella puolella saman nimistä lahtea, jos-
 sa on Palestinan paras hamina. Akko-nimi tawataan
 Raamatussa Luom. 1: 31, 32; se kutsuttiin myös Pto-
 lemäis jonkun Ptolomeus nimisen Egyptin kuninkaan
 jälkeen, muttei kaiketiakaan Ptolemeus Soterista, joka sen
 w. 312 e. Kr. s. häwitti. Arabialaiset kusuwat sen Akko,
 Kristi-retkien aikana oli sen nimi Acre ja nyt Jean d’Acre.
 Paawalin matkoista on tä tunnettu. Kristi-retkien aikana
 oli tä kaupunki alati sota-kenttä, joka usein piirritettiin
 ja walloitettiin ja jossa silloin weri wirtana walui. Tä
 oliki myös wiiminen paikka, jossa Kristi-retkestäjät itseensä
 puolustiwat siksi kuin wihdoin Turkkilainen Khalib Ibn
 Kalawun w. 1291 werisellä taistelulla sen anasti, jolloin
 siellä 60,000 kristittyä tapettiin sekä orjiksi myytiin ja kau-
 punki ympäristöneen tykkänään häwitettiin, jossa tilassa se
 oli aina wiime wuosi-sadan alkuun asti. Muistettava

on Napoleon I:n kahdeksan kertainen turha koe valloittaaksensa tätä w. 1799. Nykyään on se, ehkä muutoin huonosti rakennettu ja varustettu, sängen mahtawa kauppa-kaupunki Syrian ja Egyptin välillä. Väestö on 5000 henkeä.

Sefa, nyt Saifa, Karmelin vuoren juurella, meren rannassa. Siinä on 2000 asukasta.

4. Naftalin osalla:

Bethsaida (Suom. Kala-huone) Genezarethin läntisellä rannalla. Tä oliki nimensä mukaan oikein kalastajain kaupunki; täältä olivat apostolit Andreas, Petrus, Johannes ja Jakob kotoisin. Muutamat luulewat tän ja Bethsaida Julias toisella puolen Jordania olewan saman, jotka kuitenkin olivat eri kaupunkeita, josta viime mainitusta ei enään muuta ole jälillä kuin kiwi raunioita. Tän kalakaupungin tienoilla Jesus wiidellä leiwällä ja kahdella kalalla rawitti wiis'-tuhatta miestä. —

Kapernaum hynnä Khorazin ja molemmat Bethsaidat ovat niin hajonneet ettei niiden vanhasta siasta tahdo selkoa saada. Kuitenkin luullaan enttisen Kapernaumin olleen siinä kussa nyt arabialainen kylä Ta-hhewn on, jota ennen oli kutsuttu Kafernaum. Täällä Jesus usein oleskeli tehden täällä monta ihmettä ja opettain synagogassa. Kapernaum oli ikäänkuin Hänen kotonsa sitte kuin Nazaret Hänen hyljäsi. Tän tienoilla Hän walitti 12 Opetuslastansa ja piti wuori-saarnansa, y. m. —

IV. Perea.

Maa "toisella puolen" Jordania, B. Test. kutsuttu Gilead, alkaen Hermoniasta Arabian erämaahan asti. Tämä jaettiin Rubenin, Gadin ja puolen Manasssen sukukunnille; mutta pakanoita ei koskaan täältä karkotettu. Babylonian wankiuden jälkeen kadottiwat Hebrealaiset koko Peraan, joka joutui ensin Syrialaiisten ja sitten Rooma-

laisten haltuun. Keis. Augustus antoi sen Herodeksen surulle. Kristuksen aikana hallitsi sen pohjaista osaa Filippus († 35 j. Kr. s.), jonka maahan Jesus usein pakeni Juudalaisten vihan tähden. Pereassa nähdään paljon suurten kaupungein jäännöksiä raunioina Roomalaisten ja Makkabeusten ajasta. Silloin oli tä maakunta rikas ja kukoistavainen, ehkei niin paljo maan viljelyksestä kuin Karjan hoidosta. — Kertomuksemme maasta jaamme kuin seuraa:

1. Pohjainen osa, johon kuului ne entiset **Trachonitis** ja **Iturea** eteläisellä puolella **Damaskua**, **Gaulonitis** ja **Auranitis** (**Sauran**) itään päin **Genezaretistä**.

Lais, sittemmin **Dan**, Palestinan pohjaisin paikka, **Jordanin** lähteellä, **Hermonin** juurella.

Paneas eli **Caesarea Filippi**, nykyään **Banias**, yhden vähäisen joen varrella joka yhdistyy **Jordanin** toisten lähde-haarain kanssa, lähellä **Merom-järveä**. Tanne pakeni Jesus **Fariseusten** wainon tähden.

Gadara, **Jarmok**-joen lähellä, oli yks' niistä kymmenistä kaupungeista, jotka tälle maan feudulle antoivat nimen "Kymmenen kaupungin maa" (*Δεκαπολις*), "Gadarealaisten maa" (Luuk. 8: 26) j. n. edp. Täällä nähdään uljaita jäännöksiä.

Golan, **Gaulon**, wapa-kaupunki.

Astaroth, Keski-aikana **Bossra**; silloin myös wahwa ja mahtawa kaupunki, jonka tähden **Kristirekkestäjät** myös sitä anastaa kokiwat w. 1142, mutta heidän täytyi weden puutteen tähden palata takasin, sillä heinäsirot olivat täällä wedet myrkyttäneet.

2. Keski osa, **Jarmok**-jokesta **Arnon**-jokeen asti, **Rubenin** ja **Gadin** osa. Maa lähellä **Jordania** on iyrkkää wuorista, kutsutut **Gileadin** wuoriksi.

Gerasa, saman nimisen joen varrella, jonka kun. **Balduin II** häwitti w. 1121 kun ei hän enään sitä woinut suojella. Paikan nimi on nyt **Dscherrasch** täynnä raunioita.

Pella, jonne **kristityt Jerusalemistä** pakeniwat, w. 70 **Kitoksen** sitä piirittäissä. Tätä ei mainita **Raamatussa**.

Mahanaim tunnettu Jakobin, Isbosetin ja Dawidin historiassa.

Ramoth Mizpa wapa-kaupunki.

Bethabara, Jordanin ylitse-läynti-paikka, jossa Johannes kasteti ja jossa Jeesuski sanotaan kastetuksi.

Hesbon, ikivanha kaupunki, jonka Moses walloitti. Se on wähäisellä kukkulalla.

Täällä Arnon-joen pohjaisella puolella on **Nebo-wuori**, nykyään **Attarus**, josta Jumala Mosekselle osotti Luwatun maan ja jossa hän myös kuoli ja Jumalalta haudattiin. Muutoin luullaan tä siiksi Neboksi, johonka Ruben kaupungin rakensi, ja Moseksen wuoren olleen toisen pohjaisemmassa.

Maakhaerus, nyt **Mkaur** (lähellä Kuoleman-merta), jonka Josefus sanoo ollen wahwimman linnan Palestinasssa. Tanne antoi Herodes Antipas wiedä Johannes kastajan wankiuteen, jossa hän myös tapettiin.

3. **Steläinen osa**, ennen kutsuttu **Moabitis** = Moabitain maan, etelään päin Arnon-joesta Karrak- eli Hössäjokeen asti. Tätä kutsutaan nykyään **Karrak**. Tähän maahan Israelin lapset Egyptistä palattuansa ensin tulivat. Täällä hallitsi silloin Balak niminen kuningas, joka lähetti Bileamin Israelin lapsia kiroomaan, mutta jonka Jumalan käskystä täytyi siunata heitä. Moabilaiset saivat tätä maakuntaa hallita aina siihen asti kuin Dawid heidät walloitti ja werollisiksensa teki. Täällä oli muinen wahwa kaupunki

Khark Moab (II Makk. 12: 17) eli **Kharak Moab**, nyt **Karrak**, kalkki-wuoren kukkulalla, johon on koverrettu paljon holoja wilja-aitoiksi, ja jonka päältä on lawea katfanto Kuoleman-meren ylitse aina Jerusaleemiin saakka. Nykyään on se huono kylä. Tätä koki Saladin w. 1183 turhaan walloittaa.

Rabbath Moab, lähellä Arnon jokea, oli muinen Moabin kuningasten asunto. Tämän häwitti maan järitys vuonna 315.

Printa: 80 pennia.